

הרמב"ן הק' עם ביאור מעשה השב

נערך מתוך השיעורים בספח"ק רמב"ן,
הנמסרים מדי שבת בשבתו

פרשת האזינו

ה' בַּדְדַּד יִנְחֲנוּ וְאִין עֲמוּ אֵל נְכָר: (פרק לב פסוק יב)

ה' בַּדְדַּד יִנְחֲנוּ. השם יסכון בישראל בטח גד, ואין עמו – כנוי לשם, או לישראל^א. והענין, כי אין לישראל שר ומושל מכל בני אלהים, שינחנו או יעזור בהנחתו, בלתי השם לבדו. כי הוא חלקו ונחלתו, כאשר הזכיר^ב, וכבר כתבתי זה (ויקרא יח כה)^ג.

מעשה השב

^א מפרש בשני אופנים פירוש 'אין עמו', א. עמו – עם ה', שאין עם ה' עוד אלוה שיעזרהו. ב. עמו – עם ישראל, שאין לעם ישראל עוד אלוה שמשגיח עליהם.

^ב פירוש אין לישראל מלאכים ומזלות מכל הממונים והשרים אשר בעליונים המוגנים עליהם, כי ה' לבדו הוא המגין עליהם, משא"כ האומות העולם מונהגים ע"י המזלות והשרים שלהם למעלה. וזה פירוש הכתוב: 'ה' בַּדְדַּד יִנְחֲנוּ' – ה' מנחה את עמו ישראל לבדו. וְאִין עֲמוּ אֵל נְכָר – ואין שום מלאך או שר שיעזרהו בהנחת עם ישראל.

^ג וז"ל רבינו (שם) "אבל סוד הדבר בכתוב שנאמר 'בהנחל עליון גוים וגו' כי חלק ה' עמו וגו'. והענין כי השם הנכבד ברא הכל, ושם כח התחתונים בעליונים, ונתן על כל עם ועם בארצותם לגוייהם כוכב ומזל ידוע כאשר נודע באצטמגנינות, וזהו שנאמר (לעיל ד יט) 'אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים', כי חלק לכולם מזלות בשמים וכו'. והנה השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שומר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו, וזהו שאמר 'זהייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ', וכתוב 'זהייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים', לא שתהיו אתם אל אלהים אחרים כלל".

*

הם קנאוני בלא-אל בעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא-עם בגוי נבל אכעיסם: (פרק לב פסוק כא)

הם קנאוני בלא אל. בדבר שאין אלוה, לשון רש"י. ואם כן ירמוז לשדים הנזכרים. והנכון שיאמר, הם קנאוני בלא אל אמת^א, כי אין אלוה מצדעדי ה' ומושיע אין בלתי, כענין שנאמר (דחי"ב טו ג) וימים רבים לישראל ללא אלהי אמתא. כעסוני בהבליהם, השדים. ואני אקניאם בלא עם, הכשדים שנאמר בהם (ישעיהו כג יג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה שפירושן העם שלא היה נחשב לגוי והקב"ה גדל אותם לרדות בהם את עולמו כמו שאמר (ירמיהו נא כ) מפץ אהה לי כלי מלחמה בגוי נבל אכעיסם עשו שהוא נבל ולא זכר ברית אחים וירמוז לשני הגלויות.

מעשה השב

^א נחלקו רש"י והרמב"ן בביאור הכתוב 'בלא אל', דעת רש"י שהכוונה על 'השדים'. אמנם דעת הרמב"ן שהכוונה הוא על עבודה זרה. ונראה לומר דרש"י לשיטתו והרמב"ן לשיטתו.

דהנה לעיל בפסוק מז נחלקו רש"י והרמב"ן בביאור הכתוב "בתועבות יכעיסהו", דעת רש"י מעשים מכוערים כגון משכב זכר וכשפים שיש בהם תועבה. אמנם הרמב"ן כתב שם "אבל אין בשירה תוכחת רק על עבודה זרה בלבד". וכתב לפרש כל הכתוב על ענין עבודה זרה ד'קנאהו זרים', היינו באלהים זרים, [ורש"י לא מפרש על זה כלום], ו'בתועבות' היינו השדים לשרוף את בניהם באש לאלהים אחרים, עיי"ש.

לכן רש"י לשיטתו שהתוכחה גם מדברים אחרים שאינם עבודה זרה מפרש כאן 'שדים'. אבל רבינו לשיטתו שכל השירה יש תוכחה רק על עבודה זרה כתב גם כן לפרש 'בלא אל', היינו עבודה זרה ודו"ק.

וכן בביאור 'בהבליהם', רש"י לא מפרש כלום, דיכול להיות כל מיני הבלים, לאו דווקא עבודה זרה. אבל הרמב"ן מפרש 'השדים', דקאי על ענין עבודה זרה החדשים מקרוב באו, שאפילו אבותיהם לא החשיבו. וזה החילוק בין לא אל אמת, שהיינו עבודה זרות ישנים, והבליהם היינו עבודה זרות חדשות. ויש בזה תוספת קנאה להקב"ה על זה שעובדים לעבודה זרות חדשות שאפילו אבותיהם לא החשיבו.

שבת שובה

דעת רבינו כי תשובה הרי הוא מצות עשה

בַּיּוֹם הַזֶּה תִּשְׁבֹּתוּ הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם לֹא נִפְלְאת הוּא מִמֶּנֶּה וְלֹא יִחָקֵק הוּא: (פרק ל פסוק יא)

וטעם **בַּיּוֹם הַזֶּה תִּשְׁבֹּתוּ הַמִּצְוָה הַזֹּאת**. על כל התורה כולה. והנכון, כי על כל התורה יאמר (לעיל ח א) 'כל המצוה אשר אנכי מצוה היום' ^א. אבל "המצוה הזאת" על התשובה הנזכרת כי והשבות אל לבבך (נפסוק א), ושבת עד ה' אלהיך (נפסוק ב) מצוה, שצוה אותנו לעשות כן. ונאמרה בלשון הבינוני, לרמוז בהצטחה כי עתיד הדבר להיות כן:

והטעם, לאמר כי אם יהיה נדחק בקלה השמים ואתה ביד העמים, תוכל לשוב אל ה' ולעשות ככל אשר אנכי מצוה היום, כי אין הדבר נפלא ורחוק ממך, אבל קרוב אליך מאד לעשותו ככל עת ובכל מקום. וזה טעם 'צפיד ובלבבך לעשותו', שיתודו את עונם ואת עון אבותם צפיהם ^ב, וישבו ככל לבם אל ה', ויקבלו עליהם היום התורה לעשותה לדורות כאשר הזכיר (לעיל פסוק ב) 'אתה וצניך ככל לבבך' כמו שפירשתי (פס):

מעשה השב

^א לא מבואר בקרא על איזה מצוה מיידי כאן, ומפרש רבינו 'בתחילה' שהכוונה על כל התורה כולה. ע"ז כתב רבינו שאינו כן, משום שאם כוונת הכתוב על כל התורה היה צריך לכתוב 'כל' המצוה. וכאן כתוב רק המצוה, בלא כל. אלא ע"כ שקאי על מצוה אחת, ומפרש רבינו שקאי על מצות תשובה הנזכרת למעלה 'והשבות אל לבבך, ושבת עד ה'א'. ודעת רש"י (פסוק ד) שקאי על מצות תלמוד תורה.

^ב הנה מוני המצוות אינם מונים תשובה מאחד מהתרי"ג מצוות, ולפי הרמב"ן כאן מבואר שתשובה הרי הוא מצוה ממנין המצוות כמו שאומר 'שיצוה אותנו לעשות כן'. הנה נחלקו הראשונים האם תשובה היא מצוה מן התורה להוטא לשוב, או שאין זו מצוה עשה, ולא הזכיר בתורה ענין התשובה בתור מצוה, אלא שאם הטא האדם 'מועיל' לו התשובה לכפר על עונתיו, ויסוד המחלוקת בביאור הכתוב דידן 'כי המצוה הזאת', שלפי דעת רבינו הכוונה על מצות תשובה, והרי הוא מצוה. אמנם דעת רש"י כי המצוה הזאת אינו חוזר על מצות תשובה, אלא חוזר על מצות תלמוד תורה, ולפי"ז אין הוכחה שמה שנכתב למעלה 'ושבת עד ה'א', נאמר למצוה.

^ג פירוש אע"פ שתשובה הרי הוא מצוה, לא נאמר בלשון ציוי אלא בלשון 'כי', והכוונה משום שהבטיחה התורה כי עתידה ישראל לעשות תשובה.

^ד רבינו לשיטתו שכוונת הכתוב על מצות תשובה, מפרש הלשון 'צפיד', שצריך להתוודות על העוונות, שהרי עיקר מצות תשובה הוא החרטה והיודו על העוונות. ויש להתוודות על עונם ועוונות אבותיהם. וכמו שאנו אומרים בתפילה 'אבל אנחנו ואבותינו הטאנו'.